

қоғамдық сияқты адамдардың жеке мүдделері де барынша қамтылады. Заңның мақсаттылығы күнделікті тұрмыстағы мақсаттылықпен ескерілмейді. Кейбір лауазымды тұлғалар және азаматтар заң талаптарын бұза отырып, өздерінің құқыққа қайшы әрекеттерін жергілікті және жеке мақсаттылықпен ақтап алады. Олар аталған нақты жағдайларда заңды сақтау мақсатты емес деп дәлелдейді, әрі осы жағдай үшін біршама пайдалы және қажетті көзқараспен оны субъективті құқыққа қайшы әрекеттермен алмастырады.

6. Құқық бұзушылықты жою және тиімді күресу заңдылықтың маңызды талабы. Құқықтық мемлекет құқық бұзушылықтың алдын алу және жою үшін қажетті материалдық, саяси, әлеуметтік және басқа келісімдерді жасайды. Өмірдің қолайлы материалдық жағдайы, халықтың әлеуметтік қорғалуы, елдегі саяси тұрақтылық, әділ құқық қорғау заңдарының болуы заңдылық режимінің шынайы негізін құрайды.

Осыған сүйене отырып, әлеуметтік қатынастар жүйесінде заңдылық жағдайын қалыптастыру мақсатында қолданыстағы заңнаманы қатаң және мүлтіксіз сақтау және орындау жолымен қоғам ұйымдарының мемлекеттік-құқықтық формаларын жетілдіру процесін сипаттайтын саяси-құқықтық құбылыс ретінде заңдылықты анықтауға болады. Құқықтық заңның ішкі құқықтық бірлігі мен құқықтық мемлекеттің жүйелі өзара байланыстарын (оның тарихи дамуының белгілі бір шарасы мен нысанында) есепке алу. Осы құбылыстарды теориялық пайымдау үшін де, оларды шын мәнінде берік бекіту және тиісті қызмет ету үшін де маңызды мәнге ие.

Әдебиеттер тізімі:

1 Абузяров Н. А. Механизм обеспечения законности. – Алматы: Жеті Жарғы, 2001. – 149 с

2 Қазақстан Республикасының Конституциясы. 30 тамыз 1995ж. (өзгертулер мен толықтырулармен 23.03.2019ж.) <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000>

3 Симамбаев Т. Заң таза болмай, ілгері баспаймыз. Заң газеті. – 2009. – 5 мамыр (№66) – Б.6

4 Демидов А. В. Законность и правопорядок как теоретико-правовые категории // Новая наука: Теоретический и практический взгляд : материалы Междунар. науч.-практ. конф. – Стерлитамак: РИЦ АМИ, 2016. – № 2, ч. 2 (69). – С. 213-215

5 Атабаев Қ. Қазақстан тарихы ғылымын түбегейлі қайта құру жолдары: объективті алғышарттары заңдылықтары және субъективті факторлары (Text), Қазақ тарихы, 2008. – №1. – Б.8

6 Райтер А.В. Законность, как основной принцип правового государства. // Государство и право. – 2016. – №33. – С. 29-34.

ЗАҢ БІЛІМІН БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ ЖАСТАРДЫ ОТАНШЫЛДЫҚҚА ТӘРБИЕЛЕУ ҚҰҚЫҚТЫҚ НИГИЛИЗММЕН КҮРЕСУДІҢ НЕГІЗІ РЕТІНДЕ

Ғалы Ж.О., Е.А. Бөкетов атындағы ҚарУ мемлекет және құқық теориясы мен тарихы кафедрасының аға оқытушы, Райханова К.К. - Е.А. Бөкетов атындағы ҚарУ мемлекет және құқық теориясы мен тарихы кафедрасының аға оқытушы

Отаншылдық тәрбие тұлға қалыптасуының құрамдас бөлігі болып табылады, ол жастардың алған білімдерінің негізінде азаматтық борыш ұстанымымен, жекебастық мүдделері қоғамдық ұстанымдармен астасып жататын тіршілік әрекеті үлгісіне даярлығын қамтамасыз етуі тиіс. Қазірде қазақ халқының дәстүрлері негізінде жүзеге асырылатын отаншылдық тәрбие әлеуметтендіру процесін тұлғаға дәл осы Отанға, Атамекенге қызмет ету арқылы, өз тарихы үшін, өз Отанының әлеуметтік дүниенің ғылымына, мәдениетіне, рухани құндылықтарына қосатын үлесі үшін мақтаныш сезімі арқылы өз қабілеттерін мейлінше терең ашуға мүмкіндік беретін деңгейге жеткізеді.

Ұлттық патриотизмді қалыптастыруда ата-бабаларымыздың ұлағатты ойлары мен тәлімдік тәрбиесінің атқаратын орны ерекше. Ұлттық патриотизм дегеніміз – ең алдымен, белгілі бір ұлттың өкіліне сүйіспеншілікпен қарау, оның ұрпақтан - ұрпаққа үзілмей жалғасып келе жатқан құндылықтарын бойына сіңіру.

Жас ұрпақты отаншылдыққа тәрбиелеу – бұл тұлғаның, елдің, оның мәдениетінің бірегейлігі, әлеуметтің, халықтың әлеуметтік психологиясының ерекшеліктері толымды көрініс табатын қоғамдық өмірді ұйымдастырудың мәні мен мақсаттарын пайымдау арқылы жүйелі дамуы.

Отаншылдық міндетті түрде тұлғаның жоғары әлеуметтік белсенділігін көрсетеді, өйткені, оның өзі еңбекте табыстарға жету үшін, қоғамға, ел жұртқа, халыққа қызмет ету үшін биік серпін болып табылады. Осы себепті, күрделі рухани және саяси-әлеуметтік құбылыс ретіндегі қазақстандық патриотизм Отанды қорғау, нығайту және гүлдендіру жолында онымен ажырамас тұтастығын саналы түрде ұғынатын тұлғаның руханилығы, азаматтығы және саяси-әлеуметтік белсенділігінің бірлігі болып табылады. Ал, бұл кез-келген мемлекеттің түбірлі саяси міндеті екендігі белгілі [1].

Ал қазақстандық отаншылдық Қазақстан азаматының өзін осы елдің төл баласы, нағыз азаматы ретінде сезінгенде, Қазақстанды өзінің туған елі, Отаны деп есептеген жағдайда ғана қалыптасады. Қазақстанның патриоты дегеніміз:

1. Қазақстанда тұратын барлық ұлт өкілдері Қазақстан Республикасының мемлекеттік рәміздеріне ерекше құрметпен қарап, шын ниетімен қадірлеуі.

2. Қазақстанда тұратын барлық халықтардың ұлтына қарамай, Отанды қорғауға дайын болуы.

3. Қазақстан Республикасының қарулы күштерінің әскер қатарында болатынына ұлттық отаншылдыққа мақтаныш сезімінің болуы.

4. Қазақ халқының тарихы мен салтын, тілін сүю және құрметтеуге, оның таңдаулы дәстүрлерін сақтауға және оны дамытуға ынталы болуы.

Өз тарихын білу - ұлттық сана-сезімнің ажырамас бөлігі, ол этникалық тұтастықтың сақталуы мен оның келесі буындарда жалғасын табуда маңызды. Қазіргі ұрпақтың өз халқымен бірлігін сезінушілігі және өзін оның күллі тарихи жетістіктерінің тікелей мирасқоры мен нақты сақтаушысы әрі жалғастырушысы ретінде сезінуінің мәні зор болмақ.

Қазірде Қазақстанда Отанға деген сүйіспеншілік қоғамдық қатынастарды демократияландыру және гуманизмдендіру негізінде отаншылдыққа тәрбиелеу қажет. Бұндай жаңарған қазақстандық отаншылдық мазмұнын қазіргі озық мәдениет құндылықтары ғана емес, сондай-ақ, қазақ мәдениетінің дәстүрлі құндылықтары, оның айрықша руханилық, азаматтық пен өнегелілікке ұдайы ұмтылушылық құндылықтары да құрайды. Өткеннің үздік дәстүрлерін сақтай отырып, қазіргі заманғы өркениеттің мейлінше озық бағыттарын игере отырып, қазақстандықтар өз елін ең алдыңғы қатарлы шепке қайта шығара алады. Бұған халқымыздың жоғалмаған, қайта, жаңа әлеуметтік өмір жағдайында жаңарған патриотизмі қайта кепіл бола алады [2].

Қазіргі жағдайда отаншылдық тәрбиеге ақпараттық, ұйымдастырушылық қолдау көрсету, жұртшылық, білім беру ұйымдары арасындағы өзара байланыстарды жастарды патриоттық тәрбиелеу ісінде үйлестіруді күшейту және одан әрі нығайту қажет. Ел боламын деген мемлекеттер ең алдымен ұрпақ тәрбиесін бірінші орынға шығарған еді ғой. Осыны санасына құйып өскен жас ертең өз Отанының нағыз патриоты болып шығатыны анық. Әйтпесе, бөгде ағымдардың жетегіне еріп, Отан қорғаудан жалтаратын жастардың саны уақыт санап өсе беретіні кәміл. Кеудесіне “бұл менің елім, менің жерім” дейтін сенім ұялата білген жас қана өз елінің шынайы патриоты бола білмек. Ол үшін “баланы жастан” дейтін халық даналығын естен шығармасак болғаны. Жас ұрпақты отансүйгіштік рухта тәрбиелеу еліміздің өсіп-өркендеуі үшін қызмет ететіні еш күмән туғызбайды.

Өкінішке орай, бізде азаматтардың құқықтық тәртібі мен құқықтық санасы бойынша атқаратын жұмыс көп. Біздің мемлекетіміз "социализм жолымен" жүріп өткен және біздің

халқымыз "коммунизмнің жарқын болашағын" қарқынды түрде құрған жылдар бүкіл отандық заң ғылымына өшпес із қалдырды және Қазақстан мен Еуропадағы құқықтық сана деңгейлерін бөлетін тұнғықты одан әрі тереңдетті. Отандық заңға оңайшылықпен түзетілмейтін зиян келтірілді. Себебі, ұзақ уақыт бойы заң уақытша құбылыс, қараңғы өткеннің жәдігері болып саналды, оны Ленин жазған "революциялық құқықтық сана" алмастыруы керек еді. Сондықтан, көптеген большевиктердің заңдар мен басқа да құқықтық нормаларға қасиетті және орындалуы міндетті нәрсе ретінде емес, шимайлары бар қағаз ретінде қарағандығы және белгілі бір нормативтік актіде жазылғандай емес, олардың «пролетарлық ар-ожданы» және «коммунистік сезгіштігі» оларға айтқанындай әрекет еткендігі таңқалдырмайды [2, 5]. Тіпті «революциялық мақсаттылық» деген ұғым енгізілген болатын, ол бойынша егер «заң әрпі» бір нәрсені айтса, ал «революциялық мақсаттылық» пролетарлық құқықтық санамен бірге басқасын айтса, онда заң талаптарына көз жұма отырып, соңғы екеуіне сәйкес әрекет ету қажет болды. Құқықтық нигилизмнің дамуы мен өсуі үшін бұл ең қолайлы жағдай болып табыладығы айтпаса да түсінікті - бүкіл ел бойынша кең жайылған «революциялық мақсаттылық» көбінесе кәдімгі шектен шығушылық пен заңсыздыққа айналды.

Бәрі КСРО үшін өте өкінішті аяқталды - заңдағы олқылықтарды пайдаланып, көптеген адамдар заңсыз көп қаражат тапты, ал 15 одақтас республика құқығын заңды конституциялық негізде пайдаланып, КСРО мемлекеті жойылды. Біздің әрі қарайғы тарихымыз дамудың сол кезеңде әлсіреген құқықтық тәртіп пен заңдылық мүлде нашар күйге келтірілгенін, ал құқықтық нигилизм бұрын-соңды болмаған мөлшерге дейін өскенін көрсетті.

Құқықтық нигилизмнің себептері қоғамда үнемі кездеседі және оның дамуының әр кезеңінде өзіндік белгілерге ие болады. Құқықтық нигилизмнің көптеген себептері бар. ОЛ, айтар болсақ, құқықтық нормалардың және мемлекеттік органдардың құқық қолдану қызметінің жетілмегендігі нәтижесінде туындайды. Бұл белгілі бір субъект үшін құқықтық норма өзіне жүктелген тапсырманы орындамайды дегенді білдіреді. Құқықтық нигилизм жеке азаматтардың, топтардың, адамдар қауымдастықтарының санасы мен дүниетанымына енеді. Сондықтан ол келтірген әлеуметтік зиян жан-жақты сипатқа ие, заңдылықтың барлық бұзылуының катализаторы болып табылады [3, 20].

Одан басқа, құқықтық нигилизм нәтижесінде құқық қорғау органдарының және азаматтардың өздерінің санасы мен тәжірибесінде теріс көзқарастар кешені қалыптасады (виктимизация механизмі, құқық бұзушылықтың кейбір түрлеріне немқұрайлылық немесе тіпті моральдық ақтау).

Құқықтық нигилизмнің зерттеушілері құқықтық нигилизмнің келесі себептерін атап көрсетеді:

біріншіден, жекелеген халықтар мен тұтастай қоғамның тарихи даму ерекшеліктері. Мәселен, Қазақстанда құқықтық нигилизмнің пайда болуы мен дамуы Ресей империясының құрамында болуымен, оның ықпалымен түсіндіріледі. Көптеген адамдарды құқықтық субъектіліктен айырған Ресей «самодержавиелік» басқаруының, көпғасырлық басыбайлылықтың, ресейлік сот төрелігінің жетілмегендігінің салдарынан түсіндіріледі. ХІХ ғасырдың 60-жылдарындағы реформалардан кейін конституцияның, қоғамдық-саяси өмірді демократияландырудың, құқықтық қағидаларды енгізудің проблемалары «құқықтық жұртшылықпен» белсенді талқыланғанымен, олар құқықтық нигилизмді түбегейлі жеңуге әкелмеді;

екіншіден, біздің еліміздегі кеңестік құрылыстың марксистік-лениндік теориясы мен практикасы, атап айтқанда, ешқандай заңдармен байланысты емес және шектелмеген билік ретіндегі пролетариат диктатурасы туралы тезис; мемлекеттің жойылуымен бірге құқықтың жойылуы туралы ереже, сондай-ақ заңдылық қағидасына, заңның беделіне және т. б. айтарлықтай зиян келтіретін кең көлемді репрессиялық науқандар;

үшіншіден, кеңес мемлекетінің бүкіл тарихында елді басқаруда негізінен қолданылаған, қоғам өмірін реттеудің құқықтық құралдарын жоққа шығаратын әкімшілік-командалық әдістер;

төртіншіден, заңдардың декларативті ережелері мен шындықтың арасындағы алшақтық, құқықтық демагогия, яғни халықты саяси және құқықтық пайдакүнемдік мақсаттарға жету үшін қасақана алдау;

бесіншіден, «қайта құру» және қоғамды реформалау кезеңіндегі әртүрлі құқық бұзушылықтарға, қылмыстылықтың өсуіне, жазасыздыққа, бақыланбайтын жағдайға және нәтижесінде заңға, құқыққа, саяси және құқықтық институттарға деген сенімнің жоғалуына мүмкіндік берген дағдарыс жағдайы;

алтыншыдан, құқықтық сананың деформациясы және жекелеген лауазымды тұлғалардың ғана емес, бүкіл халықтың және жалпы қоғамның құқықтық мәдениетінің төмен деңгейі [4, 9].

Кейбір зерттеушілер құқықтық нигилизмнің себебі мемлекеттік аппараттың және бүкіл басқару жүйесінің жетілмегендігі деп атайды. Г.А. Ожегованың пікірінше, бюрократизм (латын тілінен аударылған бюрократия - кеңсе билігі) нигилизмнің негізінде жатыр. Мұндағы басты себеп басқарушылардың шатын шектен тыс ұлғайтуында жатыр - бір адам орындай алатын жұмысқа үш адамды тартады. Шенеуніктердің мұндай армадасы азаматтардың өз құқықтары мен заңды мүдделерін іске асыруы үшін оларды жеңу қиын, көптеген кедергілерді тудырады.

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, құқықтық нигилизмнің пайда болу себептері болып жеке және әлеуметтік құқықтық сананың деформациясы табылады деген қортынды жасауға болады. Бұл механизмдердің тікелей және кері байланысы бар екенін ерекше атап өткен жөн. Шынында да, егер адам ара тұра ұрлыққа деген жалпы немқұрайлылықты, азаматтардың мүліктік мүдделерін қорғау саласындағы мемлекеттің ресми өкілдерінің әрекетсіздігін, кінәні көбінесе жәбірленушінің өзіне тағуды көріа тұратын болса, онда бұндай жағдайдың салдары - адамның құқықтық санасының біртіндеп өзгеруі, мемлекет пен оның органдарының көмегіне деген сенімнің жоғалуы болады. Бұл жағдай жаппай масштабта болған кезде, нәтижесі қоғамдық сананың деформациясы және тіпті қоғамның криминализациясы болады, тіпті заңға бағынатын азаматтар қылмыс жасамасада, басқа адамдардың қылмыс жасауына немқұрайлы қарайды [5, 20].

Құқықтық нигилизмнің әсерінен жана бейәлеуметтік құндылықтардың қалыптасуы жүреді. Нәтижесінде халық пен мемлекет арасындағы өзара әрекет, іс-қимыл жоғалады, бір-бірінің алдындағы, қоғамның алдындағы жауапкершілік төмендейді

Құқықтық нигилизмнің алдын алу жолдарын қарастырмастан бұрын, қазіргі кезеңдегі құқықтық нигилизмнің кейбір ерекшеліктерін атап өту қажет.

Біріншіден, ол жаппай таралуымен сипатталады. Құқықтық нигилизм тек азаматтар арасында ғана емес, сонымен қатар ресми ортада: мемлекеттік құрылымдарда, құқық қорғау органдарында да кең таралған.

Екіншіден, ол айқын демонстрациялы, агрессивті және бақыланбайтын сипатқа ие.

Үшіншіден, құқықтық нигилизм әртүрлі нысандарда көрініс табады. Ол қылмыстық және легитимді болуы мүмкін, ол қоғамның «жоғарғы жағында» да, «төменгі жағында» да, кәсіби салаларда да, тұрмыстық деңгейде де көрінеді.

Қоғамдағы құқықтық нигилизмді жеңу жолдары келесідей.

Біріншіден, бұл азаматтардың да, лауазымды тұлғалардың да құқықтық санасы мен құқықтық мәдениетінің деңгейін арттыру. БАҚ көмегімен халыққа құқықтық білім беруді жүргізу. Адамдарда тек қылмыстық құқық саласында (қылмыстық статистика) ғана емес, азаматтық, мемлекеттік құқық саласында да толық ақпарат болуы тиіс. Қоғам елде қандай заңдар қабылданып жатқанын және қандай қоғамдық қатынастар құқықтық реттелгенін білуі керек.

Екіншіден, қоғамдық қатынастарға қатысушылардың өз құқықтары мен бостандықтарын іске асыруыға мүмкіндік беретін экономикалық, идеологиялық және өзге де жағдайлар жасау қажет. Өз құқықтарына қысым жасалған азаматтың құқық қорғау органдарында құқықтарын кедергісіз қорғауға мүмкіндігі болуы тиіс. Мысалы азаматтар көбінесе, оған деген сенімсіз болғандықтан, сотқа жүгінуге қорқады, себебі оның ісі қаралмайды деп ойлайды, ал егер қаралса, қарау мерзімі бұзылады деп ойлайды. Сондай-ақ, сотта құқықтық қызмет көрсетуді кейбір адамдардың қалтасы көтермейді.

Үшіншіден, мемлекет қылмыстылықты нақты бақылауда ұстап және мүмкіндігінше оны жоюға тиіс. Қылмысқа бақылау жасаудан басқа құқық бұзушылықтарға, ең алдымен әкімшілік құқық бұзушылықтарға қарсы белсенді күрес жүргізу керек.

Төртіншіден, заңдардың «инфляциясын» жою. Заң шығарушы заңдарды ақылға қонымды және тек қоғамға қажет заңдарды қабылдауы керек. Заңдар көп болмауы керек, олар қайталанбауы және бір-бірін қайталамауы тиіс.

Нигилизм қазіргі өмірде терең сіңгені соншалық, адамдардың ақыл-ойларын жаулап алғаны соншалық, тіпті оны жақын арада оның көлемін айтарлықтай азайту мүмкін емес. Алайда, бірнеше бағытта батыл әрекет ете отырып, оның позициясын әлсіретуге тырысуға болады.

Мемлекет ауқымында заңдар мен өзге де нормативтік актілер Конституцияға және бір-біріне сәйкес келтірілуі тиіс. Құқық қорғау органдарының қызметінде «бірде-бір жаққа асыра сілтеусіз» құқық үстемдігін қамтамасыз ету қажет. Басқарудың және билік жүргізудің волютаристік стилін, директивалық әдістерді, құқықтан аттап өтуді тоқтату қажет, тек заң мен оның негізінде шешім қабылдауды қамтамасыз ету қажет. Ең алдымен, құқықтық рәсімдерге сүйене отырып, құқықтық нормаларды іске асыру тетіктерін жетілдіру маңызды. БАҚ пайдалана отырып, жалпыға бірдей заңға бағынушылықты насихаттай отырып, құқыққа қарсы мінез-құлықтық ұстанымдарға белсенді шабуыл жасау қажет.

Қоғамдағы құқықтық нигилизмді жою үшін кешенді құқықтық база қажет. Қоғамдағы құқықтық нигилизмнің элементтерін жеңу жолындағы бағыттардың бірі және әлеуметтік құқықтық сананың жоғары деңгейін қалыптастыру жолы мемлекеттік органдар мен қоғамдық ұйымдардың қызметін біріктіруден көрінеді.

Мемлекет үшін халықтың құқықтық білімінің төмен деңгейінің салдарынан болатын шығындарды (моральдық, материалдық, адамгершілік және құқықтық) көтеруден гөрі, қоғамдық құқықтық сананы қалыптастыруға лайықты назар аудару экономикалық тұрғыдан тиімдірек болар еді.

Барлық көрсетілген әрекеттерді кешенді жүзеге асырған кезде ғана, құқықтық нигилизм деп аталатын, құқық үшін қауіпті, аурудан біздің қоғамды босатып, содан кейін толықтай айықтыруға болады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Кенжалин Ж. Ұлт рухын ұлықтаған ұрпақпыз. – Алматы, 2005. – 159 б.
2. Шалов С. Отанға деген сүйіспеншілік. Ол неден басталады? //«Егемен Қазақстан» газеті. 15.10.2008 ж.
3. [Өзбекұлы С.](#) Мемлекет және құқық теориясы : оқулық - Алматы : Жеті жарғы, 2006. - 259 б.
4. Демидов А. Политический радикализм как источник правового нигилизма // Государство и право 1992. № 4. С. 17-24.
5. Жилин Г. Соотношение права и закона / Г. Жилин // Российская юстиция. - 2000. - № 4. - С. 4-9.